

Hoe behouden we moderne en hedendaagse fotowerken voor de toekomst?

Project Collectiekennis 2.0-Fotografie biedt musea de helpende hand
— door Kayleigh van der Gulik, Paulien 't Hoen, Magdalena Pilko en
Clara von Waldthausen

Alle collecties moderne en hedendaagse kunst bevatten fotografie. Voor preventieve conservering van deze fotowerken is specialistische kennis vereist, die ontbreekt in de meeste musea. Het gaat om technische kennis rond fotografische procedés, dragers en afwerkingen, maar ook om het gebruik van de juiste terminologie. Er wordt vaak in algemene termen over fotografie gesproken, het meest basaal in de termen 'kleur' en 'zwart-wit'. Musea weten eigenlijk niet precies wat ze in huis hebben en welke conserveringsmaatregelen ze zouden moeten treffen om de werken goed te beheren en presenteren. Daarom is in oktober 2020 een grootschalig, driejarig samenwerkingsproject gestart: Collectiekennis 2.0-Fotografie, gericht op de preventieve conservering van de grote, kwetsbare groep moderne fotografische kunstwerken in Nederlandse collecties van moderne en hedendaagse kunst. Het project is een samenwerking tussen de Universiteit van Amsterdam (UvA), Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE), Stichting Behoud Moderne Kunst (SBMK) en dertien museale collecties. Het Rijksmuseum, Nationaal Archief en het Nederlands Fotomuseum zijn adviserende partijen.¹ Het doel van het project is om de grote kennisachterstand bij de instellingen weg te werken. De partners inventariseren gezamenlijk welk onderzoek nodig is, bouwen de benodigde kennis op en verspreiden en consolideren die in de praktijk.

Welke Nederlandse Terminologie?

Het project startte in oktober 2020 met de werkgroep Terminologie. Het uitgangspunt was dat de eerste stap naar inhoudelijke communicatie en effectieve kennisdeling bestaat uit de ontwikkeling van een gemeenschappelijke taal om te kunnen spreken over fotografische materialen. Een groep van specialisten — fotorestauratoren, papier- en moderne kunstrestauratoren, registrars en collectiebeheerders — heeft zich een half jaar gebogen over het vaststellen van de Nederlandse standaardterminologie voor het beschrijven van fotografische materialen. Niet alleen de variëteit in professionele achtergronden, maar ook de brede variatie aan moedertalen binnen de groep was een welkome aanvulling bij het vinden van oplossingen voor linguïstische problemen.

De werkgroep startte met het inventariseren van bestaande Nederlandse en Engelse termen. De basis hiervoor vormden de registratie-systemen van de instellingen uit de werkgroep: Museum Boijmans Van Beuningen, Huis Marseille, Stedelijk Museum Amsterdam en het Rijksmuseum. De verzamelde termen werden ingedeeld in verschillende categorieën, zoals fotografische techniek, objectnamen en materialen.

Tijdens het besluitvormingsproces heeft de werkgroep geput uit uiteenlopende bronnen en deze nauwlettend gedocumenteerd om transparantie te verzekeren. De AAT (Art & Architecture Thesaurus) van The Getty Research Institute was het voornaamste online platform voor de Engelse termen. Waar mogelijk is gebruik gemaakt van de Nederlandse AAT. Ook literatuur werd geraadpleegd: de *Foto en film encyclopedie* door Paul Heyse voor Focus Elsevier was waardevol, evenals het *Handboek herkennen fotografische en fotomechanische procedés* van Jan van Dijk. Waar geen bronnen voor een term gevonden kon worden, zijn Nederlandse fotolaboranten en fotografen geraadpleegd om te leren welke termen zij gebruik(t)en in hun dagelijkse praktijk.

Tijdens online bijeenkomsten werkten de deelnemers gezamenlijk in een digitaal document. De goed-beargumenteerde en gestructureerde lijst van het fotorestauratieatelier van het Rijksmuseum is als basis gebruikt om vanuit te werken en verder te ontwikkelen. Input van alle leden werd verzameld en opgeslagen in het werkdocument. Op basis van stemming en discussies werden voorkeurstermen gekozen of opgesteld. In de lijst staat de Engelse term, gevolgd door de gekozen Nederlandse voorkeursterm, merknamen en een definitie. Eventuele andere voorkomende termen die niet de voorkeursterm waren, maar vaak als synoniem gebruik worden, zijn vermeld onder 'triviale benamingen'. Geraadpleegde bronnen zijn gedocumenteerd voor alle termen en de variaties erop.

Om eenheid te bereiken binnen de uiteindelijke termenlijst zijn richtlijnen voor vertaling en benoemingen opgesteld. Een voorbeeld is het opnemen van merknamen als 'alternatieve benaming' of 'merk' achter een voorkeursterm, ook wanneer de merknaam in het veld vaak als alternatief voor een fotografisch procedé gebruikt wordt. Denk bijvoorbeeld aan 'Cibachrome' en 'Polaroid', waarvoor respectievelijk de termen 'zilverkleurbleekdruk' en 'zilver- of kleurdifusie transferdruk' in de lijst zijn opgenomen omdat er ook andere producenten van deze materialen zijn geweest. De richtlijnen werden niet in steen gehouden. Als een logische oplossing niet gevonden werd, is uitgegaan van de expertise en het taalgevoel van de werkgroepleden. De uiteindelijke lijst omvat om en nabij 370 termen. Hoewel dit een goede basis is, is de lijst niet uitputtend omdat de werkgroep zich met name heeft gericht op de collecties van deelnemende instellingen en daarmee op moderne fotografische materialen. In andere collecties zijn waarschijnlijk aanvullingen nodig om alle objecten te beschrijven. Het is de bedoeling om

Rob Becker – Samenstelling sample set, atelier
Clara von Waldthausen, Amsterdam, augustus 2021

de lijst de komende jaren aan te vullen en te wijzigen. De werkgroep zal zo nu en dan blijven samenkomen. De lijst wordt opgenomen in de thesaurus van RCE en AAT zodat alle museumssystemen de termen kunnen hanteren.

Sample set met referentiematerialen

De terminologie is binnen Project Fotografie direct breed ingezet, onder andere bij het beschrijven van de bijzondere selectie fotografische materialen in de samengestelde sample set. In de set zijn 49 samples van fotografische materialen en vier voorbeelden van secundaire dragers opgenomen. De set fungeert als referentie voor collectiestukken en kan helpen om tot identificatie te komen van fotografische procedés en gebruikte afwerktechnieken. Om de verschillende samples goed met elkaar te kunnen vergelijken, is een target gemaakt, waarin de kwaliteit van de verschillende fotografische materialen goed tot zijn recht komt. Er is gekozen voor een kleurrijk beeld dat herkenbaar Nederlands is. Het beeld refereert aan een Zeventiende-eeuws bloemstillevens, in combinatie met een selectie keramiek van Nederlandse bodem.⁽⁰¹⁾

De selectie voorbeelden in de set is tot stand gekomen op basis van moderne en hedendaagse fotografische procedés (vanaf 1950), die aanwezig zijn in museale fotocollecties. Het gaat hierbij zowel om analoge als digitale procedés. Sommige van de materialen zijn obsoleet of dreigen dat te worden. De zoektocht naar platina-palladiumdruk, dye transferdruk, ontwikkelgelatinezilverdruk op fotolinnen en de zilver- en kleurdifusie-transferdruk van Polaroid, bewijst dat het SBMK-Fotografieproject net op tijd was om sommige analoge procedés en de laatste voorraden van obsoleete materialen in de set mee te kunnen nemen. Er is niet alleen gestreefd naar een selectie van uiteenlopende fotografische procedés, maar ook naar het zichtbaar maken van de variëteit binnen analoge en digitale drukken. Zo is in de set een grote selectie ontwikkelgelatinezilverdrukken, chromogeendrukken en inkjetprints opgenomen, gedrukt op verschillende soorten papier met verschillende afwerkingen. Deze hebben allemaal hun eigen chemische en esthetische karakteristieken. Bij elke sample staan zowel de materiële componenten vermeld (drager, beeldmateriaal, eventuele afwerking), als informatie over het printen

Rob Becker — Fotopraktijkdagen Tropenmuseum
Amsterdam, juni 2021

Rob Becker — Fotopraktijkdagen Kunstmuseum
Den Haag, september 2021

en ontwikkelen van de afdrucken, gebruikte apparaten, chemicaliën en/of printers en de inkspecificaties. Op deze manier draagt de set ook bij aan het besef dat een foto een gelaagd en uniek object is.

Het belang van de fotografische sample set is erkend door instellingen in binnen- en buitenland. Alle projectpartners bezitten een set en daarnaast zijn ze verstuurd over de hele wereld: van Eindhoven tot Hong Kong en van Stockholm tot Los Angeles. Er zijn nog enkele Nederlands/Engelse sets beschikbaar.

Digitale tool en workshops

Om museummedewerkers, restauratoren en andere belanghebbenden en belangstellenden te helpen bij het identificeren van hun fotowerken, wordt binnen het project een Do-it-yourself methode ontwikkeld. Het gaat om een digitale identificatie-tool, die is ingebed in een uitgebreid digitaal platform met informatie, voorbeelden en conserveringsadviezen. De website is voor iedereen beschikbaar in het Nederlands en Engels. De bovengenoemde sample set vormt de fysieke aanvulling op de digitale tool. De tool en het platform worden in de loop van het project, op basis van praktijkervaringen tijdens workshops, steeds verder ontwikkeld en gevuld. Tijdens het project vinden dertien workshops plaats, voor de medewerkers van de musea die deelnemen aan het project en andere geïnteresseerden. Deze workshops beginnen met drie theoriédagen, waarin de deelnemers oefenen met een identificatiesysteem voor de meestvoorkomende moderne fotografische procedés. Hierna zijn er zeven praktijkdagen in een van de collecties van de projectpartners, waar de deelnemers aan de slag gaan met objecten uit de fotocollectie van het museum: ze identificeren en registreren de werken en bespreken preventieve conserveringsmogelijkheden. Het mes snijdt tijdens deze fotopraktijkdagen aan twee kanten: de workshopdeelnemers oefenen hun identificatievaardigheden en de musea hebben (een deel van) hun fotografiecollectie op de juiste manier geregistreerd.^(02, 03)

Onderzoek; praktisch en ethisch

Het project omvat daarnaast een onderzoekscomponent. Samen met de deelnemende musea, studenten en anderen uit het erfgoedveld wordt een aantal belangrijke vraagstukken binnen de conservering en preventieve conservering van moderne fotografie bij de kop gevat om gerichte adviezen te kunnen geven. In het snelgroeiende digitale tijdperk, waarin de digitale fotografie de analoge fotografie vervangt, wordt binnen dit project juist ook aandacht besteed aan de analoge kleurenfotografie omdat deze nog nauwelijks onderzocht en begrepen is. Over analoge materialen en technieken is nog te weinig bekend, terwijl de analoge drukkers en chemici die deze procedés hebben ontwikkeld, hun pensioengerechtigde leeftijd bereiken. Hun kennis dreigt te verdwijnen en maakt het urgent om ethische-, materiele- en conserveringsvraagstukken nu te onderzoeken. De materialen en technieken gebruikt bij het fabriceren en afdrucken van analoge kleurenfoto's, en de keuzes die in de donkere kamer plaatsvin-

den, moeten worden vastgelegd. Deze kennis is nodig om inzicht te krijgen in de authenticiteit en waarde van de foto als materieel object. Nieuwe inzichten kunnen leiden tot weloverwogene keuzes en een beter beleid voor het behoud en beheer, het tentoonstellen en het behandelen van deze kwetsbare groep foto's.

Musea hebben daarnaast behoefte aan praktische richtlijnen voor transport, opslag, hantering en presentatie van bijvoorbeeld grote formaten foto's en geplexificeerde werken. Daarnaast wordt onderzoek gedaan naar ethische kwesties zoals de waarde en authenticiteit van analoge kleurenfoto's in kunstcollecties. Bestaat er een 'vintage' druk binnen de kleurenfotografie en hoe verhoudt deze zich tot de analoge zwart-wit 'vintage' druk? Wat is de waarde van nieuwe afdrucken die gemaakt worden om de eerste analoge afdruk te vervangen tijdens een tentoonstelling? Welke keuzes moeten worden gemaakt bij het maken van een tentoonstellingsdruk? Het onderzoek gebeurt op basis van vragen uit het veld, in (inter)nationale samenwerking met universiteiten en andere kennisinstellingen, musea en het bredere veld van fotografen, drukkers, lijstmakers, kunsttransportbedrijven en art handlers.

Tot slot zijn er naast de werkgroep Terminologie nog twee werkgroepen actief binnen het project met een specifiek onderdeel van het benodigde onderzoek. De werkgroep Registratie houdt zich momenteel bezig met de inbedding van de (nieuwe) Nederlandse fototerminologie in de bestaande museumregistratiesystemen. De werkgroep Acquisitie start eind dit jaar met het maken van een checklist als leidraad bij de aankoop van fotografie. Welke informatie heb je nodig om het werk goed te kunnen bewaren voor de toekomst? Wat wil je weten van de fotograaf/kunstenaar/galeriehouder?

Interesse?

Voor geïnteresseerden in het project; op de website van SBMK staat meer informatie. Wil je deelnemen aan een workshop? Deze worden nog gegeven tot juni 2023 in diverse Nederlandse musea. Data en locaties staan op diezelfde website. Tot slot: het Project Collectiekennis 2.0-Fotografie sluit eind 2023 af met een symposium waarin alle aspecten van het omvangrijke project worden gepresenteerd. Alle belangstellenden zijn van harte welkom!

- Kayleigh van der Gulik is fotorestaurator
- Paulien 't Hoen is coördinator van de Stichting Behoud Moderne Kunst en projectleider Project Collectiekennis 2.0-Fotografie
- Magdalena Pilko is fotorestaurator
- Clara von Waldthausen is fotorestaurator en docent fotorestauratie aan de UvA

1
Het project wordt gefinancierd door: UvA Conservering en Restauratie, RCE Erfgoedlaboratorium, Gieskes Strijbis

Fonds, Mondriaan Fonds en Wertheimer Fonds en beheerd door Prins Bernhard Cultuur Fonds, SBMK en de deelnemende musea.